

- Muhvić-Dimanovski, Vesna; Skelin Horvat, Anita, 2006., O riječima stranoga podrijetla i njihovu nazivlju Filologija, 46. – 47., str. 203. – 215.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo, 2007., Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta, Zagreb
- Simeon, Rikard, 1969., Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva. I. (A – O), II. (P – Ž). Zagreb
- Rječnik hrvatskoga jezika, 2000, Zagreb (glavni urednik J. Šonje)
- Turk, Marija, 2000., Višečlani izrazi s desenantiziranom sastavnicom kao nominacijske jedinice, Riječki filološki dani III, Rijeka., str. 477. – 486.

Sažetak

Stefan Rittgasser, Walldorf, Njemačka
UDK 001.4:81'36:811.163.42, izvorni znanstveni rad
primljen 11. lipnja 2011., prihvaćen za tisak 5. rujna 2011.

Neue Einwortlexeme in der linguistischen Terminologie

Im Artikel wird das neue Einwortlexem *jednorječnica* lexikalisch-semantisch analysiert und in Bezug zu den anderen bedeutungsähnlichen Termini gestellt. Das neue Einwortlexem (bzw. Einwortterminus) bewirkt eine Veränderung im lexikalischen Mikrosystem.

STARO I SUVREMENO HRVATSKO ANATOMSKO NAZIVLJE

Borko Baraban

 reći je primjer iznimka jer Šulek bilježeći nazive za kosti ljudskoga tijela najčešće rabi sljedeće dometke: *-njača* (ramenjača), *-ast* (klinasta kost), *-nica* (rešetnica), *-na* (potiljna kost), *-ača* (zatiljača, kukača). U navedenom je primjeru naziv kosti tvoren dometkom *-evac* (koji tvorbeno pripada dometcima na *-(a)c*) koji ima razna značenja, ali najčešća su značenje osobe ili stvari. Šulek za *talus* ne bilježi *gležnjača* koji je u suvremenom jeziku prihvaćen uz nazive *skočna kost* i *gležna kost*.

Šulek je često stvarao nove riječi ili doslovno prevodio (kalkirao) strane riječi. U nedostatku hrvatskih riječi, morao je tako postupiti jer nije htio sve prenositi iz drugih jezika.

Rječnik latinskoga i hrvatskoga medicinskoga nazivlja suvremeni je medicinski rječnik koji ima dvije natukničke strane, latinsku i hrvatsku. Napisan je 2003. godine

i najsuremeniji je i metodološki najprecizniji rječnik iz medicinske oblasti. Loknar ne daje samo hrvatske istovrijednice latinskih naziva, pored njih nalaze se kratka i jasna značenja većine pojmova. Navedenim značenjima dvojezični rječnik oblikuje se u terminološki rječnik. Loknar je težio svakomu pojmu pronaći hrvatski naziv ili potpuno usvojeni strani koji se prema tomu može smatrati hrvatskim. Poznato je da je medicinsko nazivlje izgrađeno uglavnom na grčkoj i latinskoj osnovi i da je velik dio prilagođen hrvatskomu jeziku. Te su posuđenice ravnopravne s hrvatskim nazivima, postale su dio hrvatskoga leksika. U tom slučaju ono što je već odavna usvojeno, nije prevedeno ni mijenjano pa ni samu riječ *dijagnoza* ne treba upravo zbog ustaljenosti zamjenjivati hrvatskim nazivom iz 19. stoljeća *raspoznaja*, koji bilježi Šulek. Loknar tako ne će anatomiju zamjenjivati *razudbom* ni osteologiju *kostoslovljem*. Oba hrvatska naziva bilježi Šulek.

Loknar daje više mogućnosti pri odabiru naziva. Primjerice, kao prijevod latinizma *glandula parotis* Loknar bilježi hrvatizme: *zaušna žlijezda*, *obušnica*, *doušna žlijezda*, *zaušnjaka*, *parotidna glandula*.

U Šulekovu su rječniku zabilježena 224 hrvatska medicinska naziva. Najčešće je riječ o prijevodu latinizma na hrvatski jezik, pored kojeg se nalazi germanizam, ali mogu se pored natuknice naći i talijanizmi. Pored nekih hrvatskih medicinskih naziva nalazi se samo talijanski oblik, bez izvornoga grčkoga ili latinskoga:

tiroide, tal. – jabučica (u grlu)

Šulekovo se nazivlje dalje u radu uspoređuje sa suvremenim nazivljem u rječniku Vladimira Loknara. Iako Loknar bilježi oko 20 000 medicinskih naziva, u obzir je uzeto samo ono koje bilježi i Šulek. Znači, pri usporednoj se analizi polazilo od Šuleka, a cilj je utvrditi koliko suvremeno nazivlje nasljeđuje staro, tj. koliko je Šulekovih naziva zaživjelo i nakon 129 godina.

Od 224 naziva, 211 je anatomskih naziva, sedam općih medicinskih naziva i samo šest je naziva bolesti. Opći su medicinski nazivi koje bilježi Šulek: *abortus* – izrod, izrodba; *anatomia* – razudba, anatomija; *diagnosis* – raspoznaja; *foetus* – plod; *osteologija* – kostoslovlje; *sanguis* – krv; *visus* – vid. Da su bolesti u 19. stoljeću još uvijek bile nedovoljno istražene dokazuje i činjenica što Šulek navodi samo 6 naziva za bolesti: *adeps* – pretilina; *asthma* – alena, zaduha, sipnja, piehnja; *cataracta* – mrena, sljepoća, opona; *diarrhoea* – proljev; *cicatrix* – zarastica, ožiljak, požiljak; *gibbus* – grba. No to ne znači da naziva za bolesti do 19. stoljeća nema, a kao dokaz tomu navode se neke bolesti koje se spominju u Mikaljinu rječniku Blago jezika slovinskoga iz 1651. godine (D. Gabrić-Bagarić, 1998.: 82.): *čvrljak* – tumor; *kamičak* u mihuru čovičjemu – mokraćni kamenac; *krvavnice* – hemoroidi; *macuka* – živčana bolest; *resibula* – crveni vjetar.

Hrvatsko je medicinsko nazivlje izrazito trodijelno (latinski nazivi, hrvatski nazivi latinskoga i drugog podrijetla te narodni nazivi). Trodijelnost hrvatskoga

medicinskoga nazivlja čine tri vrste naziva koja bi kao takva trebala izgrađivati i uređivati kao uvod u sustavni opis i njihovo normiranje.

Loknar je hrvatsko medicinsko nazivlje podijelio u tri skupine:

1. latinski nazivi – u općem bi se nazivlju (bez prilagodbe književnomu jeziku) trebali rabiti samo u nominativu jednine ili množine (*calcaneum, os calcis, lat.*)
2. hrvatski nazivi latinskoga i grčkoga podrijetla (usvojenice)

Kada latinske nazive želimo sklanjati ili sprežati u skladu s hrvatskim pravilima i surječjem, onda ih pohrvaćujemo i tada postaju hrvatski nazivi, usvojenice (*columna vertebralis, lat. → vertebralna kolumna*). Mnoge se takve riječi dobro uklapaju u hrvatski jezični sustav pa se od njih lako mogu tvoriti izvedenice s hrvatskim predmetcima i dometcima. Tomu je dobar primjer riječ imun od koje se izvode riječi: *imunost, imunitet, imunizacija, imunologija, imunski, imunosni, imunološki*. Za pridjev *imun* postoji hrvatska zamjena otporan, ali izvedenice toga pridjeva nisu uvijek primjenjive u medicinskom surječju.

3. narodni nazivi – primjerice, naziv *arteria maxillaris* prenosi se u hrvatski jezik kao *maksilarna arterija*, što je usvojeni naziv prilagođen hrvatskomu jeziku. Loknar navodi i narodni naziv, *gornjočeljusna kucavica*. Osim *gornjočeljusne kucavice*, Loknar bilježi i *srčanu steznicu (srčani grč)* kao narodni naziv za *anginu pectoris*.

Šulekovo i Loknarovo hrvatsko medicinsko nazivlje može se razvrstati u sljedeće skupine:

- a) hrvatsko medicinsko nazivlje grčkoga i latinskoga podrijetla
- b) hrvatsko medicinsko nazivlje nastalo doslovnim prevođenjem (kalkiranjem)
- c) hrvatsko medicinsko nazivlje nastalo s obzirom na anatomske oblik organa, neovisno o prijevodu s latinskoga
- d) hrvatski medicinski nazivi nastali s obzirom na topografski smještaj organa, neovisno o prijevodu s latinskoga.

Hrvatskim anatomskim nazivima grčkoga i latinskoga podrijetla pripadaju izravne posuđenice. Mogu se podijeliti u dvije podskupine:

1. riječi koje imaju posve isto morfološko ustrojstvo kao i njihove istovrijednice iz stranoga jezika (*anatomija* prema lat. *anatomia, anus* prema lat. *anus*)
2. riječi čije morfološko ustrojstvo samo djelomice odgovara istovrijednici iz jezika davatelja. U tih je riječi obično samo jedan morfem preuzet iz jezika izvornika, dok je drugi prilagođen ili ga nema (*geniculum, lat. → genikul, auditorius, lat. → auditorij*).

Usporedna je metoda pokazala kako takve nazive najviše bilježi Loknar (skoro je svim latinizmima pridružena i usvojenica), dok Šulek sve latinske nazive ili doslovce

prevodi na hrvatski jezik ili bilježi hrvatske narodne nazive. Neki su primjeri iz Loknarova rječnika: *abdomen*, *antebrahij*, *kordijalni atrij*, *aksila*, *kalkaneus*, *kardija*, *gingiva*, *kohleja*. U Šuleka je navedena usvojenica anatomija uz koju bilježi i hrvatski naziv *razudba*. Loknar, gdje god mu je poznata prevedenica ili hrvatska narodna riječ, bilježi ju pored usvojenoga naziva grčkoga i latinskoga podrijetla. Tako se uz *abdomen* nalaze nazivi *trbuh* i *venter*, uz *antebrahij* *podlaktica*, uz *kordijalni atrij* *srčana pretkljetka*, *srčano predvorje*, uz *gingiva* *ozubina*, *zubno meso*, *desni* te uz *kohleja* bilježi naziv *pužnica*. Loknar ne bilježi hrvatizam za naziv *anatomija*.

I Šulek i Loknar navode hrvatske zamjene za naziv *arterija*. U Šuleka su to *žila kucavica*, *odvodnica*, *dihavica*, *treptivica*, *odihavica*, a u Loknara *kucavica* i *odvodnica*. Da bi naziv bio prihvaćen i leksički normiran, mora biti jednoznačan i jednostavan – pri normiranju nazivlja uvijek se prednost prije daje jednočlanomu nazivu nego višečlanomu. Usvojenicu *arterija* koju navodi Loknar moguće je u skladu s leksičkom normom zamijeniti nazivom *odvodnica* jer tvorbena je osnova navedene imenice značenjski jasna pa se odmah zna o kojoj je žili riječ. Naime, riječ je o žili koja odvodi krv u smjeru od srca.

Kao zamjenu za naziv *astma* Šulek bilježi: *alena*, *zaduha*, *sipnja*, *piehnja*. U Loknara su zamjene *sipnja* i *gušenje*. Rječnik hrvatskoga jezika, 2000. (ur. Jure Šonje) bilježi kako su *zaduha* i *astma* sinonimi, no *zaduha* je nadređeni pojam *astmi* jer ju uključuje. *Zaduha*, dakle, znači i astmu i otežano disanje i nedostatak zraka (dispneju). Naziv *sipnja* znači zvuk koji se čuje pri pregledu bolesnikovih pluća, ali taj zvuk može biti posljedica i astme i primjerice bronhitisa, stoga ni taj naziv ne bi bio jednoznačan.

Hrvatskim anatomskim nazivima nastali doslovnim prevođenjem (kalkiranjem) pripadaju sljedeći medicinski nazivi: *clavicula* (ključnjača, ključica), *glandula thyroidea* (štitasta žlijezda), *intestinum crassum* (debelo crijevo), *intestinum ileum* (vito crijevo), *intestinum jejunum* (tašto crijevo), *os cuboideum* (kockasta kost), *os cuneiforme* (klinasta kost), *os sphenoidium* (klinasta kost).

Za žlijezdu pod nazivom *glandula thyroidea* Šulek bilježi prijevod *štitulja*, a Loknar *štitasta* (štitna) žlijezda, *štitnjača*. *Glandula* je *thyroidea* žlijezda smještena u prednjem dijelu vrata i luči hormone tiroksin i trijodtironin. Naziv je nastao od latinskoga pridjeva *thyroideus*, *-a*, *-um* što znači sličan štitu, a podrijetlom je iz grčkog jezika i riječi *thyroides*, sličan štitu i *thyreós*, vratima sličan štit. Poteškoća se u prevođenju pojavila pri odabiru dometka pridjevu koji bi opisivao oblik te žlijezde. Upotrijebljena su četiri različita dometka pri tvorbi naziva: *-ast*, *-(a)n*, *-ulja* i *-njača*. Dometak *-(a)n* izriče opće opisno značenje, a značenje sličnosti izriče se opisnim pridjevima s dometkom *-ast* (*štit* - *štitast*) iz čega se može zaključiti da bi naziv *štitasta žlijezda* bio najsustavniji i najtočniji. S. Babić (2002.: 102., 355.) ostala dva dometka pridružuje samo dometcima koji sudjeluju u tvorbi imenica.

Uz latinske nazive za crijeva, *intestinum crassum*, *intestinum ileum* i *intestinum jejunum* Šulek bilježi *debelo crijevo*, *vito crijevo* i *tašto ili postno crijevo*. U Loknara se nalaze isti hrvatski nazivi, samo što on *postno* zamjenjuje s *prazno*.

Jejunum je dio tankoga crijeva koji se nastavlja na dvanaesnik i čini oko dvije petine sveukupne duljine tankoga crijeva. „Taj je dio tankoga crijeva u leševa često bio prazan pa otuda i naziv *tašt* u značenju prazan“ (J. Krmpotić-Nemanić, 1982.: 772.). *Jejunum* je imenica nastala od pridjeva *jejunus* (*iēiūnus*) koji znači gladan, mršav, nesočan, natašte. U Šulekovu rječniku pridjevu *tašt* pridruženi su njemački pridjevi *eitel* i *leer* te talijanski pridjevi *vano* i *vuoto*. Takva rječnička natuknica upućuje na činjenicu da je pridjev *tašt* imao dvostruko značenje i uporabu – često-hlepan i prazan. Naziv *tašto crijevo* opravdan je jer ga se može dovesti u svezu sa sintagmom *na tašte* koja označava da nešto treba biti uzeto na prazan želudac ili da neka pretraga treba biti provedena na prazan želudac.

Hrvatski anatomski naziv nastao s obzirom na anatomski oblik organa, neovisno o prijevodu s latinskoga hrvatski je naziv koji je nastao s obzirom na anatomski oblik organa, a čiji izvorni latinizmi ne znači ono što se nalazi u hrvatskom nazivu. Riječ je o jednom nazivu, *patella*, koji Šulek prevodi kao *iver*, a Loknar navodi nazive: *pretkoljena kost*, *koljena kost*, *iverak (iver)*, *patela*. U doslovnom prijevodu *patella*, *-ae, f.* znači žrtvena plitica ili zdjelica, na koju je ta kost podsjetila njenog imenovatelja. U hrvatskom se nazivu odustalo od doslovnoga prijevoda ili zbog tvorbenih poteškoća ili zbog postojanja zdjelice kosti, *os coxae*. Nastao je naziv *iver* na koji podsjeća trokutasti oblik kosti.

Hrvatski anatomski nazivi nastali s obzirom na topografski smještaj organa, neovisno o prijevodu s latinskoga nazivi su koji su nastali s obzirom na topografski smještaj određenoga dijela tijela (kostiju), a čiji izvorni latinski nazivi ne znače ono što se nalazi u hrvatskom nazivu. Šulek bilježi sljedeće nazive: *fibula* (cjevanica, listnjača), *os hyoideum* (jezična kost, dojezičnica), *os temporale* (sljepočica), *radius* (podlaktica, ciepac, lakatna kost). Za *fibulu* će se u Loknara naći lisna kost, lišnjača, za *os hyoideum* podjezična kost, za *os temporale* sljepoočna kost, sljepoočnjača i za *radius* palčana kost, palčanica, žbica.

Na latinskom jeziku *fibula*, *-ae, f.* znači spona, kopča, igla, a tu kost ne ćemo nazivati *sponskom*, *kopčastom* ili *iglastom kosti*. Naziv *lisna kost* (lišnjača) nastao je s obzirom na mjesto gdje se ta kost nalazi – u blizini lista. Riječ je o izvanjskoj kosti potkoljenice.

Os temporale latinski je naziv za sljepoočnu kost koja se nalazi na bočnoj strani moždane lubanje. *Tempus*, *-oris, n.* na hrvatskom jeziku znači vrijeme, iz čega vidimo da latinski naziv nije preveden, već je upotrijebljen naziv s obzirom na područje gdje se kost nalazi.

Zaključak

U radu je Šulekovo i Loknarovo anatomsko nazivlje podijeljeno u četiri skupine (hrvatski anatomski nazivi grčkoga i latinskoga podrijetla, hrvatski anatomski nazivi nastali doslovnim prevođenjem, hrvatski anatomski nazivi nastali s obzirom na anatomski oblik organa, neovisno o prijevodu s latinskoga, hrvatski anatomski nazivi nastali s obzirom na topografski smještaj organa, neovisno o prijevodu s latinskog) te je opisano tvorbeno i leksički.

Prema pronađenim primjerima, hrvatske anatomske nazive grčkoga i latinskoga podrijetla ponajviše bilježi Loknar, dok Šulek sve latinske nazive ili doslovce prevodi na hrvatski jezik ili bilježi hrvatske narodne nazive.

Osam je Šulekovih hrvatskih anatomskih naziva nastalo doslovnim prevođenjem, a iste prijevode navodi i V. Loknar, no on za svaki latinski naziv bilježi nekoliko hrvatskih istoznačnih naziva ili međunarodnicu. Riječ je o nazivima: *clavicula* (ključnjača, ključica), *glandula thyreoidea* (štitasta žlijezda), *intestinum crassum* (debelo crijevo), *intestinum ileum* (vito crijevo), *intestinum jejunum* (tašto crijevo), *os cuboideum* (kockasta kost), *os cuneiforme* (klinasta kost), *os sphenoidium* (klinasta kost).

U Šulekovu je rječniku pronađen samo jedan hrvatski anatomski naziv nastao s obzirom na anatomski oblik organa, neovisno o prijevodu s latinskoga, uz koji je opisan još jedan naziv iz Loknarova rječnika radi jasnijeg pojašnjenja navedene skupine. Riječ je o prijevodu latinskoga naziva *patella* (iver, pretkoljena kost, koljena kost). Naziv iz Loknarova rječnika jest *thalamus* (brježuljak).

Četiri su hrvatska anatomska naziva nastala s obzirom na topografski smještaj organa, neovisno o prijevodu s latinskoga, a bilježe ih i Šulek i Loknar. To su: *fibula* (cjevanica, listnjača), *os hyoideum* (jezična kost, dojezičnica), *os temporale* (sljepočica), *radius* (podlaktica, ciepac, lakatna kost). Za *fibulu* Loknar bilježi lisna kost, lišnjača, za *os hyoideum* podjezična kost, za *os temporale* sljepoočna kost, sljepoočnjača i za *radius* palčana kost, palčanica, žbica. Izvorni latinski nazivi koji pripadaju toj skupini ne znače ono što se nalazi u hrvatskom nazivu.

Uspoređujući Šulekovo i Loknarovo medicinsko nazivlje primjećuje se da je u Šuleka izraženija jezična gospodarstvenost pri stvaranju hrvatskih naziva, ali usporedba je pokazala da je Loknarovo nazivlje razumljivije i određenije. Vladimir je Loknar svoj rječnik napisao 129 godina nakon što je izišao prvi hrvatski znanstveni rječnik, stoga je razumljiva činjenica da je njegovo nazivlje, nastalo prema suvremenoj rječotvorbi i u korak s razvojem medicinske znanosti, uvrženije i određenije.

Literatura

- Babić, Stjepan, Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku, Nakladni zavod Globus, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2002.
- Frančić, A., Hudeček, L., Mihaljević, M., Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2005., str. 221. – 223., 279.
- Gabrić-Bagarić, Darija, Nazivi bolesti u rječniku „Blago jezika slovinskoga“ (1651.) Jakova Mikalje, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, br. 32., 1998., str. 82.
- Krmpotić-Nemanić, Jelena, Anatomija čovjeka, Jugoslovenska medicinska naklada, Zagreb, 1982., str. 772.
- Loknar, Vladimir, Rječnik hrvatskoga i latinskoga medicinskoga nazivlja, Medicinska naklada, Zagreb, 2003.
- Melvinger, Jasna, Leksikologija, Pedagoški fakultet, Osijek, 1984., str. 54.
- Rječnik hrvatskoga jezika (ur. Jure Šonje), Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
- Šulek, Bogoslav, Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja, sv. 2., Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1990. (pretisak)

Sažetak

Borko Baraban, Odjel za kulturologiju Sveučilišta J. J. Strossmayera, Osijek
UDK 81'374, izvorni znanstveni rad
primljen 11. studenoga 2010., prihvaćen za tisak 31. ožujka 2011.

Old and Modern Croatian Anatomical Terminology

The paper brings a formative and lexical comparison of Croatian anatomical terminology in Šulek's and Loknar's dictionaries, with the conclusion that anatomical terms of Greek and Latin origin are mostly listed by Loknar, whereas Šulek either gives literal translations of all Latin terms into Croatian or records Croatian popular terminology. It is noted that Šulek's dictionary is characterized by a more marked language economy in the creation of Croatian terms, but the terminology in Loknar's dictionary is more understandable and more specific.

PRAVOPISNA NORMA U UDŽBENICIMA

Lidija Bakota

radu se govori o pravopisnoj normi u osnovnoškolskim udžbenicima matematike, prirode i društva te glazbene kulture tiskanim u razdoblju od 2006. do 2009. godine. Pravopisna je norma u navedenim udžbenicima uspoređena s pravopisnom normom kojom su pisani udžbenici hrvatskoga jezika.